

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 29.09.2024

Kabul / Accepted: 29.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1558134

**ANADOLU HALK HEKİMLİĞİNDE KADININ YERİ VE
KADIN OCAKLAR**

Muhammed AVŞAR* & Özlem ÜNALAN**

Öz

Geleneksel tıp, alternatif tıp, halk tıbbı, halk sağaltmacılığı ve folklorik tıp gibi isimlerle anılan halk hekimliği; hastalıkları önlemek veya tedavi etmek amacıyla uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinin tamamıdır. Türk halk hekimliğinin geçmişi Şamanizm'e dayanır. Eski Türklerde halk hekimliği uygulamaları birtakım olağanüstü güçleri olduğu düşünülen şaman veya kam olarak adlandırılan kişiler tarafından yapılmıştır. İlk şamanlar genellikle kadındır. Kadın şamanlar birçok vasıfları yanında hastaları tedavi etmişler ve kadınlara doğum yaptırmışlardır. İslamiyet'in kabul edilmesi ile birlikte kamlara yüklenen kutsallık ortadan kalkmış ve şamanların yerini evliyalar, köy ebeleri, hocalar, hekimler ve ocaklar almıştır. Bugün Anadolu'da hastalıkları tedavi eden kadın ocaklar, kadın şamanların bir devamı niteliğindedir. Ayrıca ilkel dönemlerde şaman olsun veya olmasın kadınlar geçmişten günümüze çocuğunu ve eşini tedavi eden, yaşlılara bakıp iyileştiren ilk hekimlerdir. Kadın sahip olduğu eş ve anne statüsüyle aile bireyleriyle yakından ilgilenmiş onların bakımını ve tedavisini üstlenmiştir. Geleneksel tıbbın kolay erişilebilir ve ekonomik olması, evde hazırlanabilmesi ve alternatif bir tedavi içermesi kadınları geleneksel tıba yöneltmiştir. Her fırsatta geleneksel tıbbı kullanan kadın, geleneksel tıbbın kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir aracı olmuştur. Türk ocaklık geleneğinde; İslami kültüre, örf ve âdetlere bağlı olarak kadın hastalara genellikle kadın ocaklar bakmıştır. Özellikle adet düzensizliği, kısırlık, hamilelik, rahim kayması ve doğum gibi kadını ilgilendiren rahatsızlık ve durumları, bebek ve çocukla ilgili hastalıkları kadın ocaklar sağaltmışlardır. Anadolu'da devam eden kırklama, aydaşlık, darama, alazlama, bakır basması, bulgur püskürtmesi, kısırlık, gelincik vb. ocaklar kadın sağaltıcılar tarafından sürdürülmektedir. Ayrıca her iki cinsten ocağın sağalttığı rahatsızlıklarda tedaviyi erkek ocağın sağaltması uygun görülmemişse aynı ocağın kadın temsilcisi sağaltmayı gerçekleştirmiştir. Tedavi esnasında kullanılan bazı araç ve gereçlerde cinsiyet unsuru söz konusu olmuş, bu da tedaviyi yapacak kişinin belirlenmesini sağlamıştır. Kadın ocaklar tedavileri esnasında "el benim elim değil Fatma Anamızın eli" diyerek Hz. Fatıma'nın adından güç ve kudret almışlardır. Kadın ocakların bu pratikleri Fatma Ana'nın koruma, kurtarma, bolluk, bereket ve uğur getirme, şifa verme inancına dayanmaktadır. Ocaklık geleneğinin önemli gereklerinden biri olan el verme/el alma ritüelinde de cinsiyet ayrımı söz konusudur. Bazı istisnai durumlar olsa da genel olarak kadın ocaklar hem cinslerine erkek ocaklar da kendi hem cinslerine el vermişlerdir. Bu doğrultuda kadın ocaklar kendinden sonra ocaklığı devam ettirmesi için kızlarına, kardeşlerine, gelinlerine ya da kız torunlarına el vermişlerdir. Ayrıca ocaklık geleneğiyle ilgili yapılan çalışmalarda ocaklık geleneğini devam ettirenlerin çoğunlukta kadınlar olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kadın ocaklar sayı olarak erkeklerden daha fazladır. Kadın ocakların yanı sıra Anadolu'da çocuğu olmayanlara ve hamile kadınlara tedavi uygulayan kadın sağaltıcılardan biri de ebelerdir. Kırsal kesimlerde kadın ve bebek sağlığı için önem taşıyan ebeler, geleneksel tıptan modern tıba aktarılacak ebelik mesleğinin ilk icracıları olmuştur. Ayrıca kadın şifacı vasfı ve hekimlik yönünde masal, halk hikâyesi, efsane gibi halk edebiyatı ürünlerine konu edinilmiştir. Bu çalışmada literatür taraması yapılarak Anadolu'da ocaklık geleneğini devam ettirenlerin cinsiyetleri irdelenmiş ve Anadolu ocaklık geleneğinde kadınların icra ettikleri ocaklık türleri belirlenmiştir. Kadın ocakların Şamanizm'e dayanan geçmişi de göz önüne alınarak Anadolu halk hekimliği içinde kadının yeri ve önemi ortaya konulmuştur. Ayrıca Türk halk hekimliği içinde kadınları belirleyici kılan hususlar değerlendirilmiş; kadınların sağaltım yaptığı ocaklardan bazılarına ve bu ocaklarda uygulanan tedavi yöntemlerine örneklem olarak yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, Anadolu, ocaklık geleneği, kadın, ocak.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/Türkiye. muhammed.avsar@gop.edu.tr. ORCID: 0009-0007-8862-5994

** Doç. Dr., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kahramanmaraş/Türkiye. ozlem.unalan@istiklal.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5345-6499

THE PLACE OF WOMEN IN ANATOLIAN FOLK MEDICINE AND WOMEN OCAKS

Abstract

Folk medicine, which is known by names such as traditional medicine, alternative medicine, folk medicine, folk healing and folkloric medicine; It is all the traditional treatment methods applied to prevent or treat diseases. The history of Turkish folk medicine dates back to Shamanism. In ancient Turks, folk medicine practices were carried out by people called shamans or kams, who were thought to have some extraordinary powers. The first shamans were usually women. In addition to their many skills, female shamans treated patients and gave birth to women. With the acceptance of Islam, the sanctity attached to the kams disappeared and shamans were replaced by saints, village midwives, teachers, doctors and ocakss. Today, women's ocaks that treat diseases in Anatolia are a continuation of women shamans. In addition, in primitive times, women, whether they were shamans or not, were the first physicians to treat their children and spouses, and to care for and heal the elderly, from past to present. With her status as a wife and mother, women took close care of family members and undertook their care and treatment. The fact that traditional medicine is easily accessible and economical, that it can be prepared at home, and that it contains an alternative treatment has led women to use traditional medicine. Women, who use traditional medicine at every opportunity, have been an important tool in transferring traditional medicine from generation to generation. In the Turkish ocak tradition; Depending on Islamic culture, customs and traditions, female patients were generally cared for by female nurses. In particular, women's clinics treated diseases and conditions related to women, such as menstrual irregularity, infertility, pregnancy, uterine displacement and childbirth, as well as diseases related to babies and children. In Anatolia, there are many problems such as mottled, moonshine, darama, scorch, copper stamping, bulgur spraying, infertility, weasel, etc. The ocaks are maintained by female healers. In addition, if it was not deemed appropriate for the male ocak to treat the illnesses treated by ocaks of both genders, the female representative of the same ocak performed the treatment. There was a gender element in some of the tools and justifications used during the treatment, which enabled the determination of the person who would perform the treatment. During the treatments of the women's ocaks, Hz. They received strength and power from the name of Fatima. These practices of women's ocaks are based on Mother Fatma's belief in protection, rescue, abundance, prosperity and good luck, and healing. There is also gender discrimination in the giving/receiving hand ritual, which is one of the important requirements of the Ocaklık tradition. Although there were some exceptional cases, in general, female corps supported their same gender and male corps supported their same gender. In this regard, women cooks gave their daughters, sisters, daughters-in-law or grandchildren to continue the work after them. In addition, in studies conducted on the Ocaklık tradition, it has been determined that the majority of those who continue the Ocaklık tradition are women. Therefore, female cooks are more numerous than men. In addition to women's ocaks, midwives are also among the female healers who treat non-children and pregnant women in Anatolia. Midwives, who are important for the health of women and babies in rural areas, became the first practitioners of the midwifery profession by transferring it from traditional medicine to modern medicine. In addition, women have been used as the subject of folk literature products such as fairy tales, folk tales and legends due to their qualities as healers and physicians. In this study, by conducting a literature review, the gender of those who continue the Ocaklık tradition in Anatolia was examined and the types of Ocaklık performed by women in the Anatolian Ocaklık tradition were determined. Considering the history of women's ocaks based on Shamanism, the place and importance of women in Anatolian folk medicine is revealed. In addition, the issues that make women determinant in Turkish folk medicine were evaluated; some of the ocaks where women are the healers and the treatment methods applied in these ocaks were included as examples

Keywords: Folk medicine, Anatolia, ocak tradition, woman, ocak

Giriş

Geleneksel tıp, alternatif tıp, halk tıbbı, folklorik tıp vb. isimlerle de anılan halk hekimliği uygulamaları geçmişten günümüze birçok toplumda uygulanmaktadır. Bütün toplumlarda halk hekimliğinin geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Modern tıbbın gelişmediği dönemlerde insanlar hastalıkları tanrıların bir cezası olarak düşünmüşler ve hastalık yapıcı kötü ruhlardan korunmak için tanrılara kurbanlar sunmuşlardır (Ünalın, 2023: 347). Halk hekimliğinde tedavi için ziyaret edilen veya başvuru alanlar içerisinde ocaklar, yatırlar ve türbeler bulunmaktadır. Halk hekimliğinin temel sağaltım yapan yerleri ocaklardır (Acar, 2017: 55). Türk kültüründe ocak kültü ve buna bağlı gelişen halk hekimliği uygulamaları binlerce yıllık toplumsal hafızadan günümüze kadar aktarılmıştır. Kökenleri Şamanlık (kamlık) geleneğine kadar uzanan bu uygulamalar ve tedavi yöntemleri İslami bir form kazanarak ocak olarak nitelendirilen aileler ve kişiler vasıtasıyla devam etmiştir. Acıpayamlı'ya göre "Türk halkının hakiki doktoru olan ocaklılar, Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir" (1969: 1-2). Diğer anlamları yanında halk hekimliğiyle ilgili olarak ocak kavramı, "Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile" (TDK, 2005: 1488) şeklinde açıklanmıştır. Halk hekimliğinde ocak veya ocaklı olarak adlandırılan kişiler, bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen ve bu işin metotlarını bilen kimselerdir (Duvarcı, 1990: 35). Mitolojik bir arka plana sahip olan ocaklarda birçok hastalığın sağaltılması modern tıbbın dışında kalan ve genelde mistik olan uygulamalarla gerçekleşmektedir. Anadolu'daki ocaklık geleneğinin mitolojik kökenlerinde Şamanizm'in etkisi vardır. Şamanlık geleneğinden kalma bir inanişe bağlı olarak hastalıklara kötü ruhların sebep olduğu düşünülür ve bu hastalıkların tedavileri modern tıbbın dışında kalan yöntemlerle ve ocak/şifacı adı verilen kişiler tarafından tedavi edilir.

İslamiyet öncesinde ateş ve ocak iyesi olarak görülen Umay Ana, aynı zamanda kadınların ve çocukların koruyucusu kabul edilmiştir. Ateş ve ocak iyesinin kadın görünümü oluşu, bu iyenin başka bir kadın görünümü iye olan Umay Ana ile birlikte değerlendirilmesine vesile olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2012: 122). Ocak inancı; ateş kültürüyle de doğrudan ilişkili olup ateş, Türklerde arındırıcı ve tedavi edici özelliğiyle ön plana çıkar. Şamanistlerin inancına göre ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovar. Şamanların yaptığı her törende de mutlaka ateş bulunur (İnan, 1986: 68, 72). Bu nedenle günümüzdeki ocaklıların birçok işlemleri de ateşle ilgilidir. Bunlarda sağaltma gücü ile evin ateş yakılan yeri olan "ocak"ın ilişkisi ortaya çıkar (Boratav, 1984: 115).

İslamiyet'in kabulünden sonra baksıların asırlar önce tek başlarına gördükleri vazifeler dağılmış, parçalanmıştır. Birçok görevi aynı anda yapan şamanların yerini, musikişinaslar, hekimler, efsuncular ve keramet göstermede mutasavvıflar almıştır (Köprülü, 1999: 64). İslamiyet'in etkisiyle Şamanizm'e ait pek çok şey İslami bir forma aktarılmıştır. Şamanların yerini emci, otacı, şifacı, afsuncu, halk hekimisi, atasagun, muazzim (Avşar, 2021: 226) ve ocak adı verilen kişiler; şaman dualarının yerini Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve din adamlarının ettiği dualar almaya başlamıştır. Şamanların hamisi görülen Umay Ana kültü de Fatma Ana inancına dönüşmüştür. Ocaklarda tedavi uygulayanların çoğunun kadın olması Hz. Fatma'yla ilişkilendirilmiş; Hz. Fatma, Lokman Hekim'le birlikte ocaklıların piri olarak kabul edilmiştir (Öngel, 1997: 26). Bu da ocakların mitolojik kökeni yanında bir de İslamiyet'e dayalı kökenlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere halk hekimliğiyle ilgili eski Türk inançları, İslamiyet'in kabulünden sonra çeşitli dönüşümler yaşamış; yeni kültürlere, inanışlara ve uygulamalara aktarılmış ancak özünü koruyarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Şamanların genelde kadın olduğuna ve ekseriyetle soydan aktarım yoluyla devam ettiğine dair inançlar, günümüzde Anadolu'daki ocak kültürüne de yansımıştır. Bugün Anadolu'da birçok hastalığın tedavisi kadın ocaklar tarafından sağaltılmaktadır. Ayrıca doğurganlığı sebebiyle kadına yüklenen üstün vasıf; onun iyileştirici ve tedavi edici bir rol edinmesini de sağlamıştır.

Çalışmamızda Anadolu'daki halk hekimliğinde kadının yeri ve kadın ocaklar üzerinde durulmuştur. Anadolu'da halk hekimliğinin ve ocakların kökenleri, geçmişten bugüne kadarki gelişim ve dönüşümleri ele alınmış; Anadolu'da sadece kadın ocaklar tarafından tedavisi gerçekleştirilen hastalıklara ve bunların tedavilerine örnekler üzerinden yer verilmiştir.

1. Şamanizm'den İslamiyet'e Kadın Şifacılığının Kökenleri ve Dönüşümleri

İslamiyet öncesi Türklerde kötü ruhların, iyelerin ve tanrıların hastalık yaptığına inanılmıştır. Hastalıkları tedavi etmesi için de şamanlara başvurulmuştur. Şamanizm'de şamanların başlıca iki çeşit görevi vardır: Hastalıkları sağaltmak ve ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişlerine eşlik etmektir. Şamanın bir doktor gibi iş görmesinin gerekçesi, hastalık nedeni olarak devlerin, cinlerin ya da kötü ruhların hastanın ruhunu alıp götürdüğü inancında yatmaktadır (Örnek, 1988: 54). Şaman olacak kişi ileride bu ruhların eseri olan hastalıkları iyileştirme gücünü kazanır (Eliade, 1999: 59). Altay Türkleri kötü ruhlar olmasa ölümün olmayacağına her türlü kötülüğün ve hastalığın sebebinin şeytan olduğuna inanır (Roux, 1999: 81). Orta ve Kuzey Asya'da da şamanın başlıca işlevi sihirle hastalıkları iyileştirmektir. Asya'nın bazı bölgelerinde hastalığın nedeni hastanın vücuduna sihirli bir nesnenin girmesi veya hastanın kötü ruhlar tarafından "çarpılması" (possession) olabilir (Eliade, 1999: 247).

Günümüzde Anadolu'daki ocak inancının ve ocaklıların en eski formu olarak değerlendirebileceğimiz kam, şaman ya da baksı adı verilen kişiler; diğer görevleri dışında semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek ve hastaları tedavi etmek (Köprülü, 1999: 58) gibi çeşitli metafiziki uygulamaları da gerçekleştirirler. Şamanlar ilk olarak ruhlarla iletişime geçerek onların isteklerini öğrenmişler ve bu doğrultuda ayinler düzenleyip kurbanlar sunarak hastalık yapıcı ruhları hastadan uzaklaştırmışlardır.

Şamanizm anaerkil bir kökene dayanır ve eski Türklerde ilk şamanlar/kamlar genellikle kadınlardır. Kadın şamanlar tüm durumlarda erkek şamanlardan üstün olarak görülmüş ve şamanların en güçlüsü olarak düşünülmüştür. Hastalıkları tedavi etmede kadın şamanların özel bir yeri vardır (Altınay ve Dağdeviren, 2022: 54). İnan'a göre kamlık (şamanlık) sanatı öğrenmekle elde edilemez. Kam olmak için belli başlı bir kamin neslinden gelmek gerekir (1986: 76).

Bazı Şamanistlere göre en güçlü şamanlar kadın şamanlardır. Eski devirlerde Şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler de vardır. (İnan, 1986: 89- 90). Kadının doğurganlığı/ kendi vücudundan yeni bir vücut dünyaya getirmesi ve bunun mucizevi bir özellik göstermesi kadını şamanlık konusunda üstün kılmıştır. Bu durum yaratılış mitlerinde tanrının kadına verdiği bir ilham olarak belirtilmiş ve kadınlar olmasaydı hiçbir şeyin yaratılmayacağı ifade edilmiştir (İnan, 1986: 19). Dolayısıyla kadın doğurganlığı sebebiyle saygınlık kazanmış ve kutsal bir varlık olarak görülmüştür. Yakutlarda erkek şamanların zaman zaman kadın entarisi ile ayinler yapması, şamanların uzun saç kullanmaları yine kadın şamanlara yüklenen üstün güçten yararlanma anlayışına dayanmaktadır (İnan, 1986: 89). İlk hekimler ve sağaltıcılar da çoğunlukla kadınlar olmuştur. Kadın şifacılar hastalara bakmış, doğum yaptırmış ve ölenleri son yolcuğuna uğurlarken onların ruhlarını rahatlatmıştır. Ayrıca bazı özel durumlarda kadın şamanların tedavide daha etkili olduğu düşünülmüştür (Demir, 2020: 739). Hastalığın teşhisini koymada ve tedavisini yapmada kadın şamanlar erkeklerden farklı metotlar uygulayarak kendilerine özgü bir tedavi yöntemi belirlemişlerdir (Altınay ve Dağdeviren, 2022: 54). Geçmişten günümüze Anadolu'da hastalıkları sağaltan kadın halk hekimleri, kadın şamanların bir devamı niteliğindedir. Günümüzde halk hekimliği mesleğini uygulayıcılarının başında kadınlar gelmektedir.

İlkel toplumlarda kadın, şaman olsun veya olmasın çocuğunu ve eşini tedavi eden yaşlılara bakıp iyileştiren ilk tabip/hekimdir (Bayat, 2010: 110). Kadının hekimlik yönü yalnızca ilkel dönemlerle sınırlı kalmamış; kadın her zaman hastalanan, sakatlanan, kaza geçirip yaralanan eşini, çocuğunu ve diğer yakınlarını öğrendiklerine ve tecrübelerine dayanarak sevgisiyle, şefkatiyle ve tüm içtenliğiyle iyileştiren, tedavi eden birincil kişi olmuştur. Aile içindeki bütün aile bireyleriyle annenin yakından ilgilenmesi, hastaya bakanın ve tedavi edenin anne olmasını sağlamıştır. Kadın, eş ve anne statüsü sebebiyle aile içinde önemli bir yer edinmiş ve buna bağlı olarak kültür aktarımının kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir görev üstlenmiştir (Kaplan, 2008: 12). Eski Türklerde kadın şamanlar/kamlar, içinde buldukları topluluğun kültürel değerlerini taşıdıkları gibi günümüzde de kadınlar kültürün birçok unsurunu gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Kadınlar gerek hasta gerekse sağaltıcı/ocak rolünde Türk halk hekimliğinin gelecek kuşaklara ulaşmasında önemli rol oynamışlardır.

Şamanlar tedavileri sırasında doğadan topladıkları otlardan, ağaç dalları ve yapraklarından yararlanmışlar bunlardan çeşitli merhemler ve bitkisel ilaçlar hazırlamışlardır (Altınay ve Dağdeviren, 2022: 54). Günümüzde de kişiler ve toplumlar hastalıkların tedavisinde ait oldukları yaşam alanının imkânlarını değerlendirmişler ve hastalıklarını iyileştirmek için çevrelerindeki bitki örtüsünden istifade etmişlerdir (Ünalın ve Ünalın, 2022: 504). Aynı şekilde asırlar boyunca Anadolu kadını da evinde, çevresinde ne varsa; bulunduğu yerde hangi otlar ve ağaçlar yetişiyorsa onlardan yararlanmış ve onu hastalıklarında alternatif/tamamlayıcı bir tedavi yöntemi olarak kullanmıştır. Ağaçların ve otların dallarından, meyvelerinden, yapraklarından ve köklerinden; doğrudan veya ezerek, kaynatarak, pişirerek ve başka nesnelere karıştırarak istifade etmiştir. Ayrıca çeşitli hastalıkları sağaltmak için bunlardan dâhili ve harici olarak faydalanmıştır. Sağaltıcıların hazırladıkları drogların (ilaç hammaddesi) da koca karı ilacı olarak nitelendirilmesi ve buradaki koca kelimesinin bilge, yaşlı, tecrübeli kişiyi ifade etmesi hekimlik-kadın ilişkisini ortaya koyan bir başka husustur (Yalçınkaya, 2019: 71).

Her geçen gün bilim ve teknolojinin geliştiği ve modern tıbbın ilerlediği dünyada insanlar geleneksel tıptan tam olarak vazgeçememiştir. Hangi çağda olursa olsun yan etkisinin olmadığı düşünülmesi, acil durumlarda başvurulabilir olması ve evdeki malzemelerle hazırlanıp erişilebilirliğinin kolay olması kadınları geleneksel tıba yönlendirmiştir (Kaplan, 2008: 74).

Bu bilgilerden hareketle, Türklere kadın şifacılığının geçmişi Şamanizm’le doğrudan ilişkili olmakla birlikte yalnızca kadın Şamanlarla sınırlı kalmamıştır. Türk mitolojisindeki Umay Ana, Şahmeran vb. unsurlar kadın şifacılığının mitolojik dayanakları olarak kabul edilmiştir. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra bu unsurlar İslami formlara dönüşmüş; ocaklar vasıtasıyla da günümüze kadar ulaşmıştır.

Türk mitolojisinde bazı varlıklar/tanrılar koruyuculukları ve iyileştiricilikleriyle ön plana çıkmışlardır. Bunlardan ilki Umay Ana’dır. Umay, hemen hemen bütün Türk boylarında bilinen ve daha çok kadın ve çocuklarla ilişkilendirilen bir tanrıça ya da iye olarak telakki edilmiştir. Türk mitolojisinde Umay Ana, çocukların ve hayvan yavrularının hamisi (İnan, 1998, 398), aile ocağının da koruyucusudur (Bayat, 2007: 50). Ateş ve ocak iyesinin kadın görünümü oluşu, bu iyenin başka bir kadın görünümü iye olan Umay Ana ile birlikte değerlendirilmesine vesile olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2012: 122). Eski Türk inançlarında Umay Ana’nın ateş ve ocak iyesi olarak telakki edilmesi; onun özellikle çocukları ve kadınları hastalıklardan, kötü ruhlardan korumasıyla ilişkilendirilmiştir.

Kadın ocaklık geleneğinin mitolojik kökenlerinden biri de Anadolu’daki Şahmeran inancına dayanır. Türk mitolojisinde Şahmeran şifa tanrıçasıdır. Vücudunun yarısı insan yarısı yılan olan Şahmeran’ın bir mağarada yaşadığına ve yılanların başı olduğuna inanılır. Şahmeran’ın bütün hastalıkların dermanını bildiği, şifa dağıttığı, sıkıntıya düşen kadınlara yardım ettiği rivayet edilir. Mitolojik bir varlık olan Şahmeran çevresinde gelişen inanışlar, Anadolu’da yüzyıllar boyunca yaşamış ve Şahmeran ile ilgili efsaneler dilden dile dolaşmıştır. Şahmeran resimleri ve figürleri şifanın, bereketin ve iyiliğin sembolü olmuştur. Şahmeran duaları edilerek onun şifacılığından yararlanılmak istenilmiştir. Ayrıca Şahmeran’ın öldürüldüğü söylenen Tarsus’taki Şahmeran Hamamındaki göbek taşına yatanların şifa bulacağına ve gençleşeceğine inanılmaktadır (Kara, 2019: 18, 70).

İslamiyet’in Türkler arasında kabul görmesiyle Şamanist ve mitolojik birçok unsur İslami bir kimliğe bürünmüştür. Kadın ocaklar uyguladıkları tedavi sırasında çeşitli dua ve sureler okumaktadır. Ayrıca çok sayıda ocaklı kadın sağaltma esnasında, “Elim benim elim değil Hz. Fatıma’nın eli” diyerek hastanın şifa bulması için Hz. Fatıma’nın şifacılığına atıfta bulunmakta ve bir nevi ondan şifa dilemektedir. Hz. Peygamber’in kızı olan Hz. Fatıma aynı zamanda Hz. Ali’nin eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin’in annesidir. Sağlığında çevresindeki çok sayıda hastaya şifa verdiği rivayet edilir. Tarihî kaynaklarda Hz. Fatıma’nın Uhud Savaşı esnasında gazilere yiyecek ve su taşıdığı, cephenin gerisinde ise yaralıları tedavi ettiği bildirilmiştir. Ayrıca bu savaşta Hz. Muhammed’in dişi kırılıp yüzü kanlar içinde kalmış ve Hz. Fatıma bu kanı durdurmak için bir hasır parçasını yakıp küllerini Hz. Muhammed’in yüzüne bastırmıştır (Kandemir, 1995: 219). Hz. Fatıma’nın eli uğur ve bereketin sembolü olarak görülür. Ayrıca Türk ocaklık geleneğinde Hz. Fatıma’nın eli şifa kaynağıdır. Ocaklı kadınlar, şifa verme ve iyileştirme yeteneğini Hz. Fatıma’dan

aldıklarına inanırlar. Dolayısıyla kadın ocaklar, “el benim elim değil, Hz. Fatma’nın eli sözü” ile hastalara sağlık, huzur ve güven telkin ederler. Hz. Fatma’nın ocakların ve mesleklerin piri sayılmasıyla ilgili Uygurlarının *Bakışlık Risalesi* adlı eserindeki rivayet şu şekildedir: Hz. Fatma bir gün ağacın gölgesinde otururken bir kuş gelip konduğu dalı kurutur. Kuşun gölgesi Hz. Fatma’nın üzerine düşer ve Hz. Fatma hastalanır. Hekimlerin ilacı fayda vermeyince Tanrı tarafından kırk eren gelip tuğ diker ve Hz. Fatma’nın etrafında dolaşip onu iyileştirirler. Böylece bakışlık Hz. Fatma’dan bakışlara kalmış olur (İnan, 1986: 86). Denizli’de de Hz. Fatma’nın ocaklı kadınların piri olduğuna dair bir rivayet mevcuttur. Efsaneye göre, ocaklı olmak aslında Hz. Muhammed’den beri süregelen bir işittir. Bir gün Hz. Muhammed ocağı yakar, ocağın başında ona, “Bu kül ile suyla, derdi olanları gez, gör, şifa dağıt” diye nida gelir. Hz. Muhammed de bu ocağın külünü alır, hasta bir kişiye sürer, hasta iyileşir. Sonra bir gün Hz. Muhammed kızına, “Fatma! Benim işim çok oluyor, çok yoruluyorum; ben sana izin vereyim, bundan sonra hasta olanlara sen şifa dağıt” der. Hz. Fatma böylece Hz. Muhammed’den el almış olur ve şifa dağıtmaya başlar. Zamanla o da yorulunca Hz. Muhammed ona, “Komşunun oğlu Lokman’ı yanına al; o da seninle gezsün dolaşsın, sana yardımcı olsun” der. Böylece Lokman’a da izin verilir. İşte o günden bugüne bu ocaklık devam edip gelir (Öngel, 1997: 26).

Kadın ocakların piri olarak görülen Hz. Fatma, eski Türk inanışlarındaki Umay Ana’nın İslami kimliğe bürünmüş biçimidir. Şifa vermede, bolluğu ve bereketi sağlamada, doğumu kolaylaştırmada Umay Ana, Fatma Ana ile aynı role ve işleve sahiptir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 223; Tanyu, 1982: 482-487). Bugün hâlâ Orta Asya ve bu coğrafyanın geleneklerini yaşatmayı sürdüren hanelerde, bir kadının doğumunun kolay geçmesi için kullanılan “Benim elim değil, Umay Ana’nın eli olsun” (Küçük, 2013: 117) sözü Anadolu Türklerinin dilinde, “Benim elim değil, Fatma Anamızın eli” şeklindeki söyleyişe dönüşmüş, koruyucu bir dua niyetine (Beydili, 2005: 584) kullanılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Türk mitolojisinin koruyucu tanrıçası/ ateş ve ocak iyisi olan Umay’ın günümüzde Anadolu’daki kadın ocaklıların piri olarak kabul edilen Hz. Fatma Ana’ya (Fadime Ana) dönüşümünden hareketle Umay’ın ocaklı kadınların ve onların ilk temsilcileri sayılan kamların/şamanların piri olduğu söylenebilir. Ayrıca Anadolu’da Meryem Ana, Fatma Ana gibi kutsal şahsiyetlere atfedilen el vb. semboller; sağaltım, doğum, korunma ve şifayla inanışlar ve ritüeller üzerinde etkili olmuştur (Aydoğan, 2021: 317).

2. Hastalık-Cinsiyet İlişkisi

Geçmişten günümüze Türk halk hekimliğinde birçok hastalık cinsiyet fark etmeksizin kadın veya erkek ocak tarafından sağaltılmıştır. Bununla birlikte bazı hastalıkların tedavisinde yalnızca kadın ocaklara başvurulmuştur. Bunlar kadınlara özgü hastalıklar olabileceği gibi her iki cinsiyette de görülen fakat özel bir durum gerektiren hastalıklar da olabilir. Bazı rahatsızlıklarda, onların tedavisi ve tedavide kullanılan nesnelere de cinsiyet farkı gözetilebilir. Adıyaman’da yaraların dişi ve erkek özellik gösterdiği ve ocağın da buna göre belirlenmesi gerektiği düşünülür. Yaranın eril olduğu durumlarda yaraya erkek ocağın tükürmesi gerektiği yaranın dişil olması durumunda da dişi ocağın tükürmesi gerektiğine inanılır. Adıyaman’da piroz adı verilen iltihaplı yaranın tedavisinde de dişil ve erkek cinsiyet faktörü etkilidir. Pirozun dişi olması durumunda kadın ocağın, erkek olması durumunda erkek ocağının tükürmesi gerektiği belirtilmektedir (Çifçi, 2019: 220, 250). Benzer inanış Safranbolu’da da vardır. Safranbolu’da çıbanın sayısı çoksa yaranın cinsiyeti dişi, tek bir çıbansa da cinsiyetin eril olduğu söylenir (Akman, 2007: 397). Anadolu’nun bazı yerlerinde lohusa kadınlarda görülen ve şişliğe, ağrıya neden olan harap hastalığının tedavisinde de dişi ve erkek unsuru dikkat çeker. Hastanın tedavisi için harap parası temin edilir ve bu ağzı dualı bir erkek tarafından hastanın boynuna asılır. Hastalığın iyileşmesi durumunda hastalığın erkek olduğu düşünülür. İyileşmezse işlem kadın ocak veya ağzı dualı bir kadın tarafından yapılır. Bu durumda iyileştiğinde de hastalığın dişi olduğu tasavvur edilir (Sümbüllü, 2021: 208). Alanya’daki bazı yilancık ocakları tedavilerinde dişi ve erkek yilancık taşları kullanılır. Ocaklı kişi bu taşları hastanın alınına yapıştırdığında hangi cins taş durursa yilancık tedavisini o cinsiyetteki kişi yapar. Ocak erkek ve hastanın alınına yapışan taş dişi olduğunda yilancı kadın ocağın kesmesi gerekir. Böyle bir durumda hastanın kadın yilancık ocağına gitmesi sağlanır (Ünalın, 2021: 60).

Halk hekimliğinde cinsiyetle ilgili söylenebilecek bir başka husus da tedavi esnasında kullanılan nesnelere dişilik ve erkeklik fonksiyonlarının yüklenmesidir. Kadının özellikle

doğurganlığı sebebiyle şifa vermede erkekten güçlü görülmesi sağaltmada kullanılan nesnelere de dişilik vasfının yüklenmesine sebep olmuştur. Doğumu kolaylaştırmak için kullanılan ve Meryem Ana otu, Fatma Ana otu, Meryem Ana eli, Fatma Ana eli otu vb. isimlerle anılan ot hem Fatma Ana ve Meryem Ana'ya bir atfedilmekte hem de aldığı isimle dişilik vasfı taşımaktadır. Bu otun kurusu küçük yumru biçimindedir, ot niyet edilerek suyun içine konulur, ot suyu çeker ve açılmaya başlar. Otun açılmaya başladıkça kadının da rahminin açılacağı ve böylece doğumun kolay olacağı düşünülür. Bu amaçla hamile kadın otun içindeki suyu içer, su bittiğinde Meryem Ana otu büzüşür ve kapanmaya başlar. Kadının rahminin de bu şekilde kapanıp iyileşeceğine inanılır (Ertürk ve Göde, 2021: 125).

3. Türk Halk Anlatılarında Kadın Sağaltıcılar

Kadınının sağaltıcı özelliği masal, destan, halk hikâyesi gibi halk edebiyatı ürünlerine de yansımıştır. Destanlarda iffetli ve ağzı dualı kadınlar duaları ve uyguladıkları çeşitli ritüellerle çok sayıda hastalığı sağaltmışlardır (Dağı, 2013: 80). Manas Destanı'nda Konurbay, Semetey'i tüfekle yaralar. Kurşunlar yaradan çıkarılmak istenir fakat başarılı olunamaz. Bunun üzerine yaşlılar namuslu ve iffet sahibi bir kadının Semetey'in üzerinden üç defa atlamasını önerirler. Bunun üzerine Semetey'in eşi Ay Çörek, Semetey'in üzerinde üç kez atlar, kurşunlar yaradan çıkar ve hasta iyileşir. Bu durum Ay Çörek'in kehanet sahibi ve ileri görüşlü olmasına bağlanır (Yıldız, 1995: 172). Destanlar gibi bazı halk hikâyelerinde de kadın sağaltıcılarla karşılaşılabilir. Dede Korkut hikâyelerinden *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* Hikâyesinde Boğaç Han kırk ince belli kızın dağdan topladığı dağ çiçeği ve anasının göğsünden sıkıp kanla karışık çıkardığı sütüyle şifa bulur (Ergin, 2008: 90).

Kirmanşah hikâyesinde; Kirman'ın sevgilisi Mahperi'nin ilm-i kimya ve ilm-i simya dersini okuduğundan, ilm-i kimya ile hekimlik yaptığından, şifa için çiçekler toplayıp gözyaşıyla ezdiğinden ve oluşan merhemi yaralara sürdüğünden söz edilir. Mahperi, Kirman Şah için de çiçekler toplayıp gözyaşıyla ezmiş, elde ettiği ilacı onun yarasına sürmüştü ve yarasını tülbentle sararak iyileşmesini sağlamıştır (Alptekin, 2010: 9-10). Yaralı Mahmut hikâyesinde de Yaralı Mahmut yaralanır ve bir bezirgân tarafından evine götürülür. Bezirgan'ın kızı bir halk hekimidir. Yaralı Mahmut'u yedi dağın çiçeğinden yaptığı merhemle tedavi eder. Hikâyede onun elinin değdiği kişinin iyi olacağından söz edilir (Aslan, 1990: 114).

Bazı masallarda da hazırladıkları ilaç veya dua ile çeşitli hastalıkları sağaltan kadın şifacılarla karşılaşılır. *Gelin ve Kayını* masalında, masal kahramanı gelinin körlere dua ederek onların gözlerini açtığı anlatılır (Alptekin 2002: 343). *Yeşil Kuş* adlı masalda eşinden şiddet gören kızın yaralarına yaşlı bir kadının sürdüğü ilaç şifa olur (Tezel, 2009: 189'dan akt. Dağı, 2013: 201). Büyüsel yöntemle gerçekleştirilen tedavilerin başında dua/ beddua vardır. *Kül Eşek* masalında kız kardeş, diğer kardeşi tarafından haksızlığa uğradığında kardeşine, "Ayağına kemik batsın, benim elim değmeden kemik çıkmasın" diye bedduada bulunur. Bir gün kardeşinin ayağına yılan kemiği batır ve kız bu kemiği çıkardıktan sonra kardeşinin ayağı iyileşir (Aras, 1997: 43).

4. Anadolu Ocaklık Geleneğinde Kadın Sağaltıcılarla İlgili Hususlar

Anadolu'da genellikle kadın hastaları kadın ocaklar, erkek hastaları erkek ocaklar tedavi etmektedir (Boratav, 1984: 129). Özellikle kadının bedenine yönelik bir uygulama gerektiren ve mahremiyet teşkil eden rahatsızlıklar için kadın ocaklara başvurulur. Bu bağlamda genellikle kısırlık, âdet düzensizliği, umma (sütün çekilmesi), rahim kayması ve lohusalıkla ilgili rahatsızlıkları genellikle kadın ocaklar sağaltır. Kadın hastalıklarının yanı sıra özellikle kırsal bölgelerde yeni doğan bebeğin ve çocuğun rahatsızlıklarıyla ve bazı sistemik hastalıkların tedavisiyle kadın halk hekimleri ilgilenir.

Bununla ilgili örneklerden birini Meryem Türkan Işık ve Döndü Can *Mersin Sarıkeçili Yörüklerinde Halk Hekimliği Uygulamalarında Kadının Yeri* isimli çalışmalarında ele almışlardır (2019). Söz konusu çalışmada yazarlar Sarıkeçili konargöçerlerden olan bir kadın halk hekimiyile görüşme yapmışlar; bu görüşme neticesinde kadın sağaltıcının doğum ebeliği yaptırdığını, çeşitli kadın ve çocuk hastalıklarını tedavi ettiğini, yanık, böcek sokmaları, ağrı vb. rahatsızlıkları sağalttığını belirlemişlerdir. Ayrıca bu tedavileri hazırladığı bitkisel droglarla gerçekleştirdiğini tespit etmişlerdir (2019: 31).

Melike Kaplan, *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın/Ankara Kent Örneğinde Kuşaklararası Çalışma* isimli doktora tezinde kadınların hastalıklardan korunmak veya hastalıkları tedavi etmek amacıyla uyguladıkları geleneksel tedavi yöntemlerini kuşaklar arasında karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bu doğrultuda Ankara'da yaşayan ve aynı aileden olan üç kuşaktan kadınlara görüşmeler yaparak geleneksel tıbbın kadınlar arasında nasıl algılandığını ortaya koymuştur (2008: 18).

Anadolu'nun birçok yerinde yatırlar, şehit ve evliya mezarları, türbeler; şifa verdiği inanan sular, taşlar ve ilaçlar büyüsel tedavi yöntemlerinin bir parçası olmuştur. Bu tür şifa verdiği inanan mekânlar kısırlık başta olmak üzere pek çok hastalığın tedavi edildiği yerler olarak görülmüştür. Bu tür mekânların temel ziyaretçileri ise yine kadınlar olmuştur.

Türkiye'nin farklı şehir ve yörelerindeki ocak kültürü üzerine yapılan çalışmalarda cinsiyet bakımından kadın ocakların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Halk hekimliği mesleğini icra edenlerin başında kadınlar gelmektedir. Bu bağlamda Eski'de yılanlık, ısırgı, köstü, alazlama, rahim dönmesi/kısırlık, dilcik düşmesi, yürek oynaması, köstek, kurbağacık, bulgur püskürtmesi, kara sarılık, kırık basması, kara big, surkubet, dalak, aydaş, büzgün düşmesi ve süt çekmesi rahatsızlıklarının sadece kadınlar tarafından tedavi edildiği; kutnu, göbek düşmesi, kengi ve kara sarılığın ise hem kadınlar hem de erkekler tarafından sağaltıldığı tespit edilmiştir (Akınar, 2020: 222-224).

Münire Baysan, *Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültürü* isimli doktora tezinde Kütahya ve çevresindeki ocaklıların %23'ünün erkek, %77'sinin ise kadın olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca kadın ocakların çoğunluğunu altmış yaş üstü ve ev hanımı olduğunu belirlemiştir (2016: 104-106).

Bingöl'de kırık çıkarma ocağı, ters-düz ocağı, boğmaca ocağı, sarılık ocağı, korku ocağı kadınlardan tarafında devam ettirilmektedir (Çifçi, 2019: 220). Alanya'da ıstıra, kıl, aydaş, eş düşmesi, bademcik, dalak kesme ve kırklama ocağı sadece kadınlar tarafından icra edilir. Sarılık, yılanlık, siğil, temre, kırık, fitik, sarılık ve nazar ocağı ise hem kadınlar hem erkekler tarafından sürdürülür (Ünalın, 2021: 373-375).

Ocaklık geleneğinde ocağın devamı ocaklığın aktarımı ile gerçekleşir. Bu da el verme yoluyla olur. El verme ve el alma ritüeli kadınlar veya erkekler arasında gerçekleşir. Cinsiyet farkı gözetilir ve genellikle erkekler kadınlara, kadınlar da erkeklere el vermez (Kaplan, 2008: 67) fakat bunun istisnai durumları söz konusu olabilir. Eğer ocağın iyileştirici bir kadınsa, kendisinden sonra yerini alacak olan kişiyi, genellikle çevresinde kendisine yakın olan ve nasıl bir tedavi şekli uygulaması gerektiğini öğrettiği kadınlardan seçer (Tavukçu, 2016: 147). Bu da genellikle ocağın kızı, gelini veya torunu olmaktadır. Genç/yeni nesilden kadınların sıklıkla başvurdukları dinsel-büyüsel uygulamalardan bazıları ikinci/üçüncü nesildeki kişiler tarafından yeniden üretilerek varlığını sürdürmektedir. Bazı durumlarda da erkek ocak, kendi kızına, eşine veya gelinine el verebilir. Alanya'da erkeklerin kadın hastaları muayene etmesi çok hoş görülmez. Diğer taraftan ocaktan medet bekleyip ocağa gelen hasta, ocaktan geri çevrilme istenmez. Bundan dolayı erkek ocak eşine, kızına veya gelinine el vererek kadın hastalarını onların tedavi etmesini sağlar (Ünalın, 2021: 60).

Anadolu'nun bazı yerlerinde görülen *ana siftesi* ve *ana küçüğü* geleneksel sağaltıcılık uygulamalarında öne çıkan iki şifacı kişiliktir. Ana siftesi/ana büyüğü bir annenin ilk çocuğunu, ana küçüğü ise bir annenin son çocuğunu ifade eder. Rize'de ana siftesi ve ana küçüğü, Rize halk hekimliği uygulamalarının iki kutsal öznesidir ve başkişisidir. Özellikle ana siftesinin sihri güçlerinin olduğuna inanılır, uğursuzlukları ve hastalıkları gidermede yetkin olduğu düşünülür. Kurşun dökme, korku gidermede ana siftesine başvurulur. Ana siftesi de kurşun döker, tuz okur veya muska yazar. Korku gidermek için çeşitli yöntemler uygulanır. Örnek vermek gerekirse, hasta bir yerden düşmüşse düşen yerden bir miktar toprak alır ve bunu kaynatarak dualar eşliğinde hastaya içirir. Ana siftesi ayak ve bacaklarda meydana gelen şişlikleri ısıtıyor gibi yaparak rahatsızlığı sağaltır. Ana siftesi insanlar gibi hayvan hastalıklarını da tedavi eder. Ana siftesi uygun gördüğü birini yanında yetiştirerek ona el verebilir. Ana küçüğü de ana siftesi gibi çocuğu olmayanlara ve çocuk hastalıklarına şifa verir. Ana siftesi uyguladığı büyüsel işlemlerle bebek ölümlerini ve düşükleri önler ve doğumu kolaylaştırır. Yürüyemeyen çocuklar hem ana siftesi hem de ana küçüğü tarafından tedavi edilebilir. Yalnızca yapılan tedaviler farklılık gösterir. Ana siftesi, duşsak kesme tedavisiyle veya

yürüyemeyen çocuğu omzuna bastırarak iyileştirir. Ana küçüğü de yürüyemeyen çocukları dartma/tartma yöntemi ile sağaltır. Yürüyemeyen çocukları salı günü, ailesinden habersiz تنها bir yere götürerek orada kantarla tartar. Bu işlem sonunda çocuğun yürüyeceği düşünülür. Ayrıca ana küçüğü küçük dilini yutan, sesi giden veya dili geriye kaçan hastaları tülbent kullanarak tedavi eder (Haznedaroğlu, 2021: 166).

Kadın ocakların yanı sıra Anadolu’da kadın hastalıklarını sağaltan özellikle de çocuğu olmayanlara ve hamile kadınlara tedavi uygulayan kadın sağaltıcılardan biri de ebelerdir. Eski Türklere kadın şamanlar aynı zamanda ebelik de yapmıştır. Doğum sırasında doğumu kolaylaştırması için göğün annesini çağırmişlar, onun koruyucu ve yardımcı olmasını istemişlerdir (Hoppal, 2012: 134). Ebeler kısırlığı tedavi eder, hamileliğe engel teşkil eden kötü ruhları kovar, doğumu gerçekleştirir ve doğumdan sonra da anneyi ve bebeği onlara musallat olup zarar verecek kötü ruhlara karşı korur (Bayat, 2010: 155-163).

Yeterince şehirleşmenin olmadığı dönemlerde, bazı kırsal kesimlerde kadınları ebe olarak tabir edilen kişiler doğum yaptırmışlardır. Bu ebeler, doğum esnasında doğumu kolaylaştırmak için birtakım yöntemler uygularlar. Hamile kadının göbeği zeytinyağı ile ovulur. Ebe bebeğin ters gelme ihtimaline karşı kadını muayene eder, ters gelmesi durumunda müdahale ederek doğumu yaptırır (Çifçi, 2019: 75-76).

5. Anadolu’da Kadın Ocaklar ve Tedavi Yöntemleri

Anadolu’daki halk hekimliği uygulamaları ocaklar vasıtasıyla yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir. Ocaklı kişiler, genel olarak bakıldığında kadınlardan oluşmaktadır. Gelenek genelde soy üzerinden devam etmekte olup babadan oğula, anneden kıza şeklinde aktarılmaktadır. Bunun yanında kan bağı olmadan el alan “izinli” ocaklılar da mevcuttur. Ocaklılar arasındaki bu mistik bilgi aktarımı el verme, dua, tükürme gibi sıra dışı yöntemlerle sağlanmaktadır. Ocaklar içerisinde hastanın cinsiyetine göre ocaklının da cinsiyeti değişebilmektedir. Yani sadece erkek ocaklının ya da sadece kadın ocaklının tedavi edebileceği hastalık türleri de mevcuttur. Bunun yanında hem erkek hem kadın ocaklının tedavi edebileceği ocakların sayısı da oldukça fazladır. Anadolu’da, sahibi sadece kadınlar olan çok sayıda ocak türü vardır. Bunlar çoğunlukla kadınlar ya da çocuklara dair hastalıkların tedavi edilmesinde faaliyet göstermektedir ve sayıca çok fazladır. Anadolu’da aynı rahatsızlık farklı ocak isimleriyle, benzer veya farklı şekillerde tedavi edilmektedir. Bunlara örnek teşkil edecek ocaklar ve bunların sağaltma yöntemleri şu şekildedir:

5.1. Kısırlık/Rahim Dönmesi Ocağı

Kısırlık tedavisi gerçekçi ve büyüsel yöntemler doğrultusunda genellikle ocak, ebe, şifacı adı verilen kadınlar tarafından sağaltılmıştır. Yalnızca Anadolu’da değil Türk dünyasının birçok yerinde çocuğu olmayan kadınlar çocuk sahibi olmak için sağaltıcılara başvururlar. Dağıstan Türklerinde çocuğu olmayan kadınlar, kadın şifacılar eşliğinde evliya türbesini ziyaret ederler. Yatırda iki rekât namaz kıldıktan sonra şifacı çocuksuz kadını muayene eder. Daha sonra da birlikte duada bulunurlar (Tacemen, 1995: 135; Dağı, 2013: 40). Kumuk Türkleri de kısırlığı gidermek için Enem Hatun adı verilen doğum yaptırmış, tecrübeli ve ağzı dualı yaşlı kadınlara başvururlar. (Kalafat, 2002: 115, Dağı, 2013: 241).

Adıyaman’da kısırlığı halk ebeleri bitkisel veya madensel emlerde tedavi etmektedir. Ebe, rahim yolunun açılması için hamile kalamayan kadının rahmini parmakla açarak genişletir. Yaptığı muayenede kadının rahim yolu darsa rahmi kullanılmamış bir jilette keserek rahim yolunu genişletir. Daha sonra rahime bir yumurta yerleştirir ve birliktelik öncesi yumurta çıkarılır. Bu dönemlerde kadının ekşi, acı, baharatlı yiyeceklere karşı perhiz yapması önerilir (Çifçi, 2019: 66).

Isparta’da ocaklı kadın; kısırlığı tedavi etmek için çocuğu olmayan kadını önce muayene eder, rahminde terslik varsa onu düzeltir. Un, tuz, su ve zeytinyağı ile bir hamur hazırlar. Hamuru açarak kadının karnında sarar. Kadın bir gece bu hamurla kalır ertesi gün ocaklı kadın hamuru alıp yerine iki adet zeytinyağlı sabun sarar. Hasta birkaç saat bu şekilde kaldıktan sonra ocak sabunu çıkarır, ovalayarak rahmi yukarı çeker (Ertürk ve Göde, 2021: 122). Kısırlıkla ilgili tedavi yöntemleri Anadolu’nun genelinde çeşitlilik gösterir, mahremiyet gerektiren bir rahatsızlık olarak görüldüğü için kadın ocaklar tarafından tedavi edilir.

5.2. Bel Sarma Ocağı

Çocuğu olmayan kadınların ve altını ıslatan çocukların tedavi edildiği ocaktır. Kütahya’da bel sarma rahatsızlığı iki ayrı şekilde tedavi edilir. Ocak, rendelenen sabun ve yumurta akını hastanın beline sürer ve daha sonra sıkıca sarar. Bir başka ocak da okunmuş naneli şekeri yemesi için hastaya verir (Baysan, 2016:149).

5.3. Kırk Basması Ocağı

Türk kültüründe yeni doğum yapmış lohusa kadının ve bebeğinin kırk gün boyunca kötü ruhlardan korunması gerektiğine dair bir inanış vardır. Bu süre zarfında başlarına gelebilecek çeşitli rahatsızlıklar, kırk basması olarak isimlendirilir. Kırk basan anne ve bebek hastalanır, yemez, uyumak istemez, zayıflar. Hastalık kırk basması ocağına başvurularak tedavi edilir. Çankırı’da bu ocağa *silkin ocağı* adı verilir (Torun, 2002: 75) Eskil’de kırk basma tedavisi mum dökme yöntemi ile tedavi edilir. Bebeğin elbisesinden bir miktar kesilir ve bu da kırk parçaya ayrılır. Eritilen mum ve su karıştırılarak bunun içine elbise parçaları atılır. İşlem sonunda eritilen mum ve su ayrıştırılır ve su banyo yaptırılması için anneye verilir (Akpınar, 2020: 163).

5.4. Darama Ocağı

Emzikli ve lohusa kadınların istedikleri yiyecekleri yiyememeleri onucunda göğüslerinde meydana gelen şişliği tedavi eden ocaktır. Kütahya’da hastalık iki ayrı ocak tarafından farklı şekillerde sağaltılır. Ocaklı kadın hastanın göğsüne çığ mercimek koyar. Çeşitli dualar okuduktan sonra, hastanın göğsünü köpek yalağına tutar. Üç kez ılık su döktükten sonra hastanın göğsünü tarakla tarar. Daha sonra hastanın göğsü kible yönündeki dolaba sıkıştırılarak tedavi tamamlanır. Başka bir ocak da önce korkutma sonra tarama işlemini yapar (Baysan, 2016: 165).

5.5. Gelincik Kesme

Gelincik, Anadolu’nun birçok yerinde görülen fakat rahatsızlığın görüldüğü kişilerin ve belirtilerinin farklı olduğu bir rahatsızlıktır. Çoğunlukla bebeklerde ve çocuklarda nazara bağlı olarak gelişir, vücutta yaralara ve döküntülere sebep olur, gelincik olan çocukta zaman zaman morarma ve ateşlenme görülür (Berşe, 1992: 115). Çok ağlayan ve uyumayan çocukların gelinciğe yakalandığı düşünülür. Bu durumda çocuklar, gelincik ocağına götürülür. Ocaklı kadın dualar eşliğinde çocuğun sırtına jiletle veya bıçakla ufak çizikler atar. Kirli kan aktıkça çocuğun rahatlayacağına ve ağlamasının geçeceğine inanılır (Pelin, 2020: 61).

Düzce’nin Balatlı köyünde gelincik, çoğunlukla kadınlarda az da olsa erkeklerde görülen ve nazar sebebiyle ortaya çıktığına inanılan bir tür rahatsızlıktır. Gelincik olan kişinin vücudunda yara, çıban çıkar, şişlik ve kızarma görülür. Kişiyi hastalığa sebep olan nazardan arındırmak ve tedavi etmek için gelincik kesme uygulaması gerçekleştirilir. Gelincik kesme için kadın ocağına başvurulur. Gelincik kesme sadece kadın ocaklı tarafından gerçekleştirilen bir halk hekimliği uygulamasıdır. Düzce’nin Balatlı Köyü’nde de bu uygulama bir kadın ocak tarafından yapılmaktadır. Ocaklı kişi dualar eşliğinde hastanın ayak uçlarından başına kadar vücudunun belli bölgelerinde bıçak gezdirir. Bu şekilde kişinin nazardan arınacağına ve gelinciğin kesileceğine inanılır. Bu işlemden sonra ocaklı kişi, her seferinde, “El benim elim değil, Fatma Anamızın elidir, şifa ondandır” diyerek ellerini hastanın başından ayağına üç kez gezdirir. Ocaklının “kestim gitti”, sözünden sonra gelincik kesme tedavisi tamamlanmış olur (Demir, 2020: 740).

5.6. Aydaş Ocağı

Gelişimi yavaş, zayıf ve cılız çocuklara aydaş adı verilir (Görgeç, 2019: 201). Aydaşlık tedavisi genellikle kadın ocaklar tarafından yapılır ve tedavi çok çeşitlilik gösterir. Aydaş olan çocuklar üç veya dört yol ağzında, aydaşlık yaptığı düşünülen hayvan leşi üzerinde veya türbelerde çimdirilir (Görgeç, 2019: 202).

5.7. Dolluk Ocağı

Çocuklarda nazara bağlı geliştiğine inanılan özellikle kırk çıkmamış ve sürekli ıkınan bebeklerde görüldüğü düşünülen rahatsızlıktır. Kütahya’da ocaklı kadın, dolluk rahatsızlığını mavi bir iple ve üzerlikle tedavi eder. Mavi ipin üç ayrı noktasına “Fadime Anamızın eli” diyerek düğüm

atar. Bebeğin sağ eli ve sağ ayağını, sol eli ve sol ayağını ipe birbirine bağlar. Daha sonra ipin uçlarını keser, bunu suda ıslatır ve bebeğin ağzına sürer. Yakılan üzerliğin içine ipi atar ve çocuk bunun dumanında gezdirilir (Baysan, 2016: 167).

5.8. Bakır Basması

Deride alerjik reaksiyonlara neden olan; kaşıntı, yanma ve kızarıklık gibi belirtiler gösteren cilt rahatsızlığı, halk arasında bakır basması olarak isimlendirilir. Çankırı’da bakır basması bulgur püskürtmesi veya ısıtılmış bakır kapla yapılan alazlama yöntemi ile tedavi edilmektedir (Karaca, 2015: 64). Yozgat’ta bakır basması tedavisi bir kadın şifacı tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadın şifacı tedavisini birkaç aşamada gerçekleştirir. İlk olarak yara olan yerler tükürüklenir. Hastanın üzeri veya yarası kırmızı bir örtüyle örtülür. Isıtılan bakır kap örtüye degecek şekilde hastanın vücudunda gezdirilir. Başka bir bakır tavada su ile kaynatılan aşı toprağı hastanın yarası üzerine sürülür. Bu işlemlerin sonunda hastaya sabah akşam üç gün yemesi için kilermeni (sert bir kil türü) toprağı verilir. Ocaklı kadın bu işlemler esnasında çeşitli dualar ve sureler okur. El benden, şifa Allah’tan, Fadime anamızın eli olsun gibi dua niteliğinde sözler söyler (Güneşer ve Kırmıoğlu, 2022: 324-325).

5.9. Alazlama Ocağı

Alazlama, kaşıntıya ve hastanın vücudunda kızarıklıklara sebep olan bir çeşit deri rahatsızlığıdır. Deride ala ala bir görünüm oluşturduğu için bu hastalığa alazlama adı verilmiştir. Eskil’de alazlama ocağı olan kadın, hastayı sandalye üzerine oturtur ve üzerine kırmızı bir örtü öter, önce kurutulmuş birtakım otları yakar, daha sonra çeşitli sureler okuyarak hastanın başına ve omuzlarına hafifçe vurup hastayı bu şekilde tedavi eder (Akpınar, 2020: 151). Çankırı’da da ocaklı kadın *dızlık* adı verilen dikenlerden kurutulmuş bir dalı ateşte yakar. Yanan dikenini hastanın yüzüne tutar. Alazlama işleminden sonra ocaklı kadın bir miktar kül ile suyu karıştırarak bunu hastanın yüzüne ve yanaklarına sürer (Torun, 2002: 55).

5.10. Kurşun Dökme Ocağı

Kurşun dökme, Anadolu’da en çok karşılaşılan ocaklardan biridir. Kurşun dökme ritüeli, çoğunlukta kadınlar ocaklar veya şifacılar tarafından gerçekleştirilir. Ateş kültürünün anaerik kaynaklı olması yani erken dönemlerde ateş kültürünün kadınlar tarafından gerçekleştirildiğine inanılması kurşun dökme tedavisinin de çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmasına neden olmuştur. Kurşun dökme tedavisiyle kurşun dökülen kişinin belirli bir hastalıktan ve kötü güçlerden korunacağına inanılır (Polat, 2020: 19). Bu tedavi genellikle hastanın başının üzerinde bekletilen suyun içine eritilmiş kurşunun dökülmesi suretiyle gerçekleştirilir.

5.11. Bulamaç Atma Ocağı

Bulamaç atma ocağı, Konya Derebucak ilçesinde tespit edilen ve uygulayıcıları kadınlar olan bir ocaktır. Kirli, necis suya veya kül hâline gelmiş ateş ocağına bastıktan sonra olur olmaz düşen, denge sorunları yaşayan ve kendini iyi hissetmeyen hastalar, bulamaç atma ocağına başvurmaktadır. Bu işlem dualarla ve eli evrasalı bir kadın tarafından yapılır. Öncelikle hastadan bir çömlek parçası, hasta olan kişinin el veya ayak tırnaklarından birer parça, hastanın evinden çıkma biraz kül, biraz sarımsak kabuğu, biraz soğan kabuğu, yedi çeşit kumaş, yedi çıra kıymığı getirmesi istenir. Getirilen çömlek parçasının içine hastanın evinden alınan kül ve arı su eklenerek karıştırılır. Bu karışımın içine hastanın tırnaklarını, soğan ve sarımsak kabuğu da katılarak bulamaç yapılır. Ocaklı kadın hastadan hastalığın sirayet ettiği yeri öğrenip hazırladığı testiye eline alır ve hastanın evinden çıkar. Hastanın verdiği bilgilerden hareketle hastalığın iliştiği mevkiye gider. Tarif edilen mevkiye ulaşınca el ayak değmeyen, kimsenin ulaşamayacağı bir yere o hazırladığı bulamacı atar. Bu işlem üç gün tekrarlandıktan sonra hastanın iyileşeceğine inanılır (Direkci vd., 2023: 36-37).

5.12. Kıl Ocağı

Yeni doğan bebeklerin sırt derilerinin altında biriken ve bebeğe rahatsızlık veren kılların vücuttan çıkarılarak tedavisinin yapıldığı ocaktır. Bu ocak Anadolu’da farklı isimlerle anılır fakat benzer tedaviler görülür. Alanya’da kıl ocak, Kılıcı Kadın olarak tanınan bir kişi tarafından yapılmaktadır. Kılıcı kadın ovalayarak bebeğin vücudundaki kılı bir noktaya toplar, buraya jilette çizik atarak kılın çıkmasını sağlar, daha sonra kolonya veya alkol ile kıl çıkarılan bölgeyi pansuman yapar (Ünalın, 2021: 106-107).

5.13. Albastı Ocağı

Türk kültüründeki inanışa göre hastalıklara ve ölüme sebep olan ruhlar içerisinde, özellikle lohusa kadınlara, onların yeni doğmuş bebeklerine ve atlara musallat olan al karısına dair anlatılar oldukça yaygındır. Günümüzde de etkisini sürdüren bir inanç doğrultusunda, lohusa kadınları ve bebekleri korumak için albastı ocakları önemli bir rol üstlenmektedir. Tokat'ta örneğine rastladığımız bu ocak, al karısının iğneyle tutsak edilmesinden sonra serbest bırakılması yoluyla oluşmuştur. Serbest bırakılmadan önce, al karısına, “Çaputumuzun bulunduğu, bu evden bez parçası verdiğimiz, el verdiğimiz kişilere gelme” diyerek yemin ettirilmişler. O günden sonra bu sülalenin bütün kadınları ocaklı olmuştur. Bugün bu ocakta yörede doğum yapan lohusaları al karısından korumak için yazma verilmektedir (Yılmaz ve Avşar, 2021: 282).

Sonuç

Çalışmamız Anadolu halk hekimliğinde kadının yeri ve kadın ocaklar üzerine hazırlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle halk hekimliğinin mitolojik ve dini kökenlerine inilmiş; sonrasında Anadolu halk hekimliği konusu hastalık-cinsiyet ilişkisi, Türk halk anlatılarında kadın sağaltıcılar, Anadolu ocaklık geleneğinde kadın sağaltıcılarla ilgili hususlar, kadın ocaklar ve bu ocakların tedavi yöntemleri başlıkları altında incelenmiştir. Bu doğrultuda İslamiyet öncesinden günümüze kadar kadınların hastalık sağaltmadaki rolleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türklerin mitolojik dönemlerinde şaman, baksı, kam gibi adlarla bilinen kişilerin görevlerinden birinin bugün Anadolu'daki halk hekimliğinin temsilcisi olan ocaklar gibi hastalıkları sağaltmak olduğu görülmüştür. Eski Türk inançlarında şamanların kadın olduğuyla ilgili inanç, Anadolu'daki ocaklıların da genelde kadın olması şeklinde günümüze yansımıştır. Şamanlık geleneğinin genelde soydan devam etmesi anlayışının Anadolu'daki ocaklarda da el verme, tükürme ya da dua gibi mistik yöntemlerle anneden kıza, babadan oğula şeklinde aktarılması dikkat çekmiştir. İslamiyet'in Türkler tarafından kabulü sonrasında, İslamiyet öncesinde şamanların tedavi yöntemleri ve Umay Ana kültü, İslami bir form kazanarak Fatma Ana'yı merkez alan ocak inancına dönüşmüştür. Yüzyıllardır bilimsel tıp yöntemleri yanında geleneksel tıp adı da verilen halk hekimliği uygulamaları bu ocaklar vasıtasıyla varlığını sürdürmüş ve günümüzün modern dünyasında dahi etkisini yitirmemiştir. Anadolu'da günümüze kadar varlığını sürdüren onlarca ocak tespit edilmiş ancak bu ocaklar hakkında hastalık- cinsiyet ilişkisi ya da ocak- cinsiyet ilişkisi bağlamında müstakil bir çalışma yapılmadığı için bu çalışmada sadece kadınlara özgü ocaklarla bu ocakların tedavi uygulamaları incelenmiştir. Bu doğrultuda, Anadolu'da sadece kadın ocak sahiplerince sağaltım yapılan ocaklara örneklem teşkil etmesi açısından on üç ocak ve bunların tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Bu çalışmayla; kökenleri İslamiyet öncesine dayanan ocakların ve halk hekimliği geleneğinin temsilcisi olan kadınlara, hâlen Anadolu'da birçok hastalığın tedavisinde başvurulduğu belirlenmiştir. Modern tıptaki gelişmeler, ocakların ve halk hekimliğinin etkisini azaltsa da; bu geleneksel uygulamalar, alternatif bir tıbbî çözüm yöntemi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Kaynaklar

- ACAR, H.V. (2017). “Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri”. *Lokman Hekim Dergisi*, C.7, S.2, 54-72.
- ACIPAYAMLI, O. (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 26, S.1-2, 1-9.
- AKMAN, E. (2007). “Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 15, S.1, 393-400.
- AKPINAR, B. (2020). *Sağlık- Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk Hekimliği: Eski-Aksaray Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALPTEKİN, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALPTEKİN, A. B. (2010). “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği.” *Millî Folklor*, C.22, S.86, 5-19.
- ALTINAY, R. ve DAĞDEVİREN, H. C. (2022). “Ortaçağ'da Kadının Sağaltım Uygulamalarında Şaman (İyi) ve Cadı (Kötü) Olarak Temsili.” *Millî Folklor*, C.17, S.136, 48-59.

- ARAS, E. (1997). “Elâzığ Masallarında Dua ve Halk Hekimliği.” *Milli Folklor*, C.5 S.36, 42-44.
- ASLAN, E. (1975). *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri- Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*. Diyarbakır: Dicle Eğitim Fakültesi Yayınları.
- AVŞAR, M. (2021). Kayserili Bir Halk Hekimi Mustafa Özhöbek ve Hastalık Sağaltmada Kullandığı Yöntemler. *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed.: Ömür Ceylan), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 223- 244
- AYDOĞAN, H. A. (2021). “Geçmişten Günümüze Şifa Uygulamalarında Dişil Enerji ve Kadının Yeri Üzerine Bir Değerlendirme.” *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed.: Ömür Ceylan), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 309-327.
- BAYAT, F. (2007), *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlk Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji) II*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- BAYAT, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYSAN, M. (2016). *Kütahya ve Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- BERŞE, C. (1992). *Çamlıdere İlçesi Dörtkonak Köyü Folkloru*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- BEYDİLİ, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev.: Eren Ercan), Ankara: Yurt Yayınları
- BORATAV, P.N (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Gerçek Matbaacılık
- ÇİFÇİ, T. (2019). *Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DAĞI, F. (2013). *Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, R. (2020). “Bir Halk Hekimliği Uygulaması: ‘Gelincik Kesme’”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.3, S.30, 736-744.
- DİREKÇİ, B. vd. (2023). “Konya Derebucak’ta Bir Sağaltma Uygulaması”. *Milli Folklor*, S. 139, 30-42
- DUVARCI, A. (1990). “Halk Hekimliğinde Ocaklar”. *Milli Folklor*, Sayı 7, 33-38.
- ELİADE, M. (1999). *Şamanizm* (Çev.: İsmet Birkan). Ankara: İmge Yayınları
- ERGİN, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- ERTÜRK, F.K. ve GÖDE, H. A. (2021). “Halk Hekimliği Uygulamalarında Isparta Örneği ve Halk Hekimliğinin Geleneksel Tamamlayıcı Tıpa Dönüşümü”. *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed.: Ömür Ceylan). İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 117- 132
- GÖRGEÇ, C. (2019). “Manavgat Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları”. *SUTAD*, S.46, 195-219.
- GÜNEŞER, R. ve KIRIMLIOĞLU, N. (2022). “Yozgat İli Halk Hekimliği Kapsamında ‘Bakır Basması’ Hastalığı ve Tedavisi: Bir Kadın Şifacının Uygulaması”. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.12, S.2, 321-333.
- HAZNEDAROĞLU, A. (2021). “Ana Siftesi ile Ana Küçüğü: Rize’de Halk Hekimliği Uygulamalarının İki Kutsal Öznesi.” *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed.: Ömür Ceylan), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 153- 176
- HOPPAL, M. (2012). *Avrasya’da Şamanizm*. (Çev.: Bülent Bayram- Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- IŞIK, M. T. ve CAN, D. (2019). “Mersin Sarıkeçeli Yörükleri’nde Halk Hekimliği Uygulamalarında Kadının Yeri”. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Açısından Kadın*. (Ed.: Oya Öger), Ankara: Türkiye Klinikleri. 21- 31.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

- İNAN, A. (1998), *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2002). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KANDEMİR, M. Y. (1995). "Fâtıma". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 219- 223.
- KAPLAN, M. (2008). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın-Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARA, B. (2019). *Mitoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Şahmeran Miti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARACA, M. (2015). "Çankırı Yöresinde El Verme Geleneği: 'Bakır Basması' Hastalığının 'Alazlama' Yöntemi İle Tedavi Edilmesi". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.8, S.15,61-65
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜÇÜK, M. A. (2013). "Geleneksel Türk Dinindeki Ana/Dışıl Ruhlara Mitolojik Açından Bakış". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 105- 134.
- ÖNGEL, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖRNEK S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- PELİN, M. (2020). *Edirne'de Pomak Halk Kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- POLAT, İ. (2020). "Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü ile İlişkisi". *AKADEMİK Matbuat*, C.4, S. 1, 11-26
- ROUX, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kocabı Yayınları
- SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2021). "Halk Hekimliği Ekseninde Harap Hastalığı ve Tedavisi." *Halk Kültüründe Sağlık*. (Ed.: Ömür Ceylan), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 201- 212.
- TACEMEN, A. (1995). *Türk Fin-Ugor, Moğol-Mançu Topulukları İnanışları Zemininde Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği*. Ankara: Üçbilek Matbaası.
- TANYU, H. (1982). "Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri (IV. Cilt), Gelenek-Görenek ve İnançlar*. 479-495, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- TAVUKÇU, H. (2016). *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEZEL, N. (2009). *Türk Masalları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- TORUN, C. (2002). *Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜNALAN, İ. ve ÜNALAN, Ö. (2022). "Kemâleddîn Demîrî'nin Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ Adlı Eserinde Geçen Halk Hekimliği Unsurlarının Geleneksel Tedavi Yöntemleri Açısından İncelenmesi." *Lokman Hekim Dergisi*, C. 12, S.3, 493-506.
- ÜNALAN, İ. (2023). "Araplarda Halk Hekimliğine Dair Bazı Tespitler." *Lokman Hekim Dergisi*, C. 13, S.2,346-354.

- ÜNALAN, Ö. (2021). *Alanya'da Halk Hekimliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- YALÇINKAYA, F. (2019). "Halk Hekimliğinde Sağaltma Yöntem ve Teknikleri." *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 70-80.
- YILDIZ, N.(1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILMAZ, A ve AVŞAR, M. (2021). "Hastalık Sağaltmada Ocakların Rolü ve Buna Bağlı Uygulamalar: Tokat Örneği". *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed.: Ömür Ceylan), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 275- 291